

РЕЦЕНЗІЯ

доктора психологічних наук, доцента Гальченко Вікторії Миколаївни
на дисертацію Гаман Ірини Геннадіївни на тему:
«Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом
тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні»,
подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Національної академії
внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дослідження.

Тема дисертаційного дослідження «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні» є надзвичайно актуальною й зумовлена значним зростанням кількості жінок зі статусом тимчасово переміщених осіб в Україні внаслідок воєнних дій, що супроводжується підвищеним рівнем психологічної травматизації. Водночас недостатня адаптованість існуючих підходів кризової психологічної допомоги до специфічних потреб цієї категорії жінок визначила необхідність наукового обґрунтування та вдосконалення ефективних практик підтримки.

Важливість дослідження також посилюється зростанням кількості як внутрішньо переміщених, так і вимушено переміщених за кордон жінок, які стикаються з комплексом викликів – від втрати соціальних зв'язків і економічної нестабільності до труднощів адаптації в новому соціокультурному середовищі. Емоційний стан цих жінок часто характеризується поєднанням хронічної тривоги, емоційного виснаження, почуття невизначеності, втрати контролю над життям і зниженням психологічної стійкості. Це зумовлює потребу в розробленні диференційованих підходів кризової психологічної допомоги, що враховують особливості пережитого травматичного досвіду, культурний контекст і рівень доступу до ресурсів підтримки.

Відтак, у теоретичному вимірі актуальність презентованого на рецензування дослідження зумовлена необхідністю поглиблення наукових уявлень про специфіку кризових психоемоційних станів жінок, які зазнали вимушеного переміщення в умовах воєнного стану, а також уточненням і розвитком концептуальних підходів до надання психологічної допомоги в ситуаціях тривалого стресу та травматизації. Особливої значущості набуває інтеграція міждисциплінарних знань щодо гендерно чутливих аспектів психологічної підтримки, адаптації та резильєнтності, що дозволяє розширити теоретичну базу кризової психології.

У прикладному аспекті актуальність дослідження визначається потребою у вдосконаленні практичних механізмів надання кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом внутрішньо та зовнішньо переміщених осіб з урахуванням їхніх специфічних потреб і життєвих обставин. Врахування особливостей досвіду жінок, які перебували в умовах вогневого ураження, дозволить підвищити ефективність психологічних

інтервенцій і сприятиме відновленню їхнього психічного благополуччя та соціальної адаптації. Результати дослідження можуть бути використані для підготовки фахівців служб психологічного забезпечення, а також оптимізації міжвідомчої взаємодії у сфері допомоги постраждалим від війни.

Тему дисертаційного дослідження Гаман І.Г. затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 29 листопада 2022 року, протокол №15; тему уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 30 листопада 2023 року, протокол №23.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

На основі проведено аналізу дисертації та наукових публікацій Гаман І.Г. було виявлено наявність високого рівня мовленнєвої культури авторки, її наукової компетентності. Варто відмітити той факт, що дисертація логічно вибудована, має чітку структуру та виважену методологію дослідження. Така архітектоніка наукової роботи стала основою для окреслення актуальності обраної теми, визначенні мети та завдань дисертаційного дослідження, його об'єкту та предмету, а також дала змогу здобувачці ретельно обґрунтувати методологічні засади й забезпечити їх належну реалізацію на всіх етапах дослідницького процесу.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів дослідження, проведеного здобувачкою, повнота викладу в опублікованих працях.

Наукова новизна теоретичних та експериментальних результатів, отриманих здобувачкою, характеризується достатнім рівнем обґрунтованості, оригінальності та відповідності сучасному стану розвитку психологічної науки. Повнота їх викладу в опублікованих працях (11 публікацій, з них 5 статей категорії «Б» та 6 тез науково-практичних конференцій різного рівня) забезпечує належну репрезентацію основних положень і результатів дослідження у науковому просторі та підтверджує їх апробацію й визнання в академічному середовищі. У дисертаційній роботі вперше здійснено цілісний науковий аналіз психоемоційних наслідків переживання воєнних подій жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи з урахуванням чинника географічної локалізації, а також розроблено й науково обґрунтовано авторську програму кризової психологічної допомоги, що інтегрує провідні психотерапевтичні підходи. Створено та впроваджено авторський щоденник саморефлексії як психотехнологічний інструмент емоційної стабілізації та когнітивної переоцінки травматичного досвіду. Поглиблено наукові уявлення щодо структури кризових психоемоційних станів жінок у контексті вимушеного переміщення як багатовимірного феномену. Виявлено закономірності емоційного реагування в умовах тривалого воєнного стресу та взаємозв'язки між рівнем тривожності, депресивності й трансформацією базових переконань. Уточнено роль копінг-стратегій і соціально-особистісних ресурсів у подоланні кризових станів та механізми пролонгованої психологічної дезадаптації.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, висновків і рекомендацій.

Отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення, розширюють наукові уявлення про особливості переживання воєнного стресу жінками з досвідом вимушеного переміщення та можуть бути впроваджені у діяльність психологічних служб і гуманітарних організацій для надання кризової допомоги постраждалим від війни. Особливої переконливості висновкам надає використання валідних психодіагностичних методик, статистичних процедур опрацювання емпіричних даних, а також поєднання якісного й кількісного аналізу.

Отже, наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження є достатньо обґрунтованими, методологічно виправданими та мають суттєву наукову й практичну цінність.

Заслуговує на увагу також ґрунтовний аналіз репрезентативного масиву наукових джерел (237 найменувань, з яких 63 – іноземними мовами), що дозволило визначити сучасний рівень розробленості досліджуваної проблематики, виокремити ключові наукові підходи та концептуальні засади, виявити існуючі теоретичні лакуни та сформулювати власну науково обґрунтовану дослідницьку позицію. Систематизація та ґрунтовне опрацювання теоретичних джерел забезпечили належне підґрунтя для формулювання аргументованих висновків і практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток теоретичних основ і вдосконалення прикладних аспектів дослідження кризових станів жінок в умовах вимушеного переміщення.

Рівень виконання поставлених завдань та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Серед теоретичних методів ґрунтовно застосовано методи опису, аналізу та узагальнення наукових джерел, що дало змогу систематизувати наукові підходи до розуміння кризових переживань і психоемоційних станів жінок в умовах воєнного стану, уточнити їхню структурно-змістову специфіку та визначити основні закономірності формування психологічних реакцій у ситуації вимушеного переміщення. Це також забезпечило концептуальне узгодження ключових понять дослідження та стало основою для подальшого емпіричного аналізу. Метод системного аналізу допоміг розглянути психоемоційні наслідки переживання воєнних подій жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи як цілісну багаторівневу систему взаємопов'язаних чинників (індивідуально-психологічних, соціальних, ресурсних і контекстуальних) та визначити їхній вплив на формування кризових станів і процеси психологічної адаптації. У свою чергу, метод психологічного моделювання став підґрунтям для розроблення авторської програми кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, що передбачає структуровану систему етапів, методів і психотехнологій, спрямованих на подолання кризових станів, відновлення емоційної стабільності та підвищення рівня психологічної адаптації.

Варто відмітити, що використання емпіричних методів (спостереження; бесіда; констатувальний та формувальний експерименти; анкетування (авторська анкета для визначення особливостей оцінювання жінками воєнних подій та ставлення до них); опитувальник «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» («The Mental Health Continuum – Short Form») (К. Кіз) (адаптація Е. Носенко, А. Четверик-Бурчак); шкала базових переконань Р. Янов-Бульман; шкала діагностики депресії А. Бека; методика «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка) допомогло комплексно дослідити особливості психоемоційного стану жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи, виявити рівень їхнього психічного здоров'я, характер базових переконань, прояви депресивності та тривожності, а також простежити динаміку змін у процесі формувального експерименту.

Інтерпретаційний метод застосовано для здійснення якісного та кількісного аналізу результатів емпіричного дослідження, їх порівняння та узагальнення, а також для визначення ключових психологічних детермінант ефективності кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану. Отже, комплексне використання методів дослідження свідчить про належний рівень методологічної підготовки авторки та її відповідність сучасним вимогам до проведення наукових психологічних досліджень.

Характеристика використаних методів дослідження логічно доповнена описом емпіричної вибірки, яка охоплювала 138 жінок зі статусом тимчасово переміщених осіб (з них 71 жінка внутрішньо переміщена та 67 жінок зовнішньо переміщених), що забезпечило достатній рівень репрезентативності та підвищило достовірність отриманих результатів.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у розширенні наукових уявлень про психологічні наслідки впливу воєнних дій на жінок та уточненні особливостей їх психоемоційного стану залежно від фактичного місця проживання в умовах воєнного стану. Отримані результати поглиблюють теоретико-методологічні засади дослідження психологічної підтримки, психокорекції та реабілітації жінок, які постраждали внаслідок війни, а також сприяють розвитку наукових підходів до диференційованого надання психологічної допомоги цій категорії населення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у науково-дослідній та практичній діяльності, зокрема під час опрацювання проблем удосконалення системи надання психокорекційних і реабілітаційних послуг жінкам, які постраждали від воєнних дій. Встановлені особливості впливу фактичного місця проживання українських жінок в умовах воєнного стану можуть бути враховані при плануванні та реалізації заходів психологічної підтримки й відновлення, що забезпечує можливість упровадження диференційованого підходу до організації психологічної допомоги зазначеній категорії клієнтів.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності.

У науковій роботі виявлено чітку структурованість, логічну послідовність та концептуальну завершеність, що забезпечило авторці можливість всебічно й поглиблено здійснити аналіз окресленої проблематики, висвітлити її теоретичні основи та прикладне значення, а також отримати результати, які характеризуються науковою обґрунтованістю та методологічною валідністю.

У *вступі* об'єкт і предмет дослідження сформульовано коректно та узгоджено з темою роботи. Предмет логічно впливає з об'єкта та звужує його до ключових аспектів, що забезпечує цілісність, структурованість і наукову обґрунтованість дисертаційної роботи. Така конкретизація свідчить про чітке окреслення наукового фокусу, що дозволяє поглиблено дослідити специфіку кризових станів і механізми надання психологічної допомоги в означеній цільовій групі. Мета дисертаційного дослідження сформульована правильно та послідовно реалізується через систему взаємопов'язаних завдань, кожне з яких відображене у відповідних розділах і підрозділах роботи. Це забезпечує внутрішню цілісність дослідження, узгодженість його теоретичної та емпіричної складових, а також логічну послідовність переходу від концептуального осмислення проблеми до її практичної (емпіричної) перевірки.

У дисертації обґрунтовано та доцільно застосовано систему загальнофілософських, загальнонаукових, теоретичних, емпіричних і статистичних методів, що забезпечило достовірність, відтворюваність і наукову обґрунтованість отриманих результатів, а також підвищило їхню переконливість і практичну значущість. Застосування загальнофілософського діалектичного методу у дослідженні дозволило Гаман І.Г. розглянути кризові психічні явища жінок у динаміці їхнього виникнення, розвитку та трансформації під впливом воєнного стану й вимушеного переміщення. Завдяки цьому поглиблено та уточнено наукові уявлення про багатовимірну психологічну структуру переживань, закономірності емоційних реакцій, специфіку копінг-стратегій, роль ресурсних чинників і механізми пролонгованої дезадаптації в умовах хронічного стресу та невизначеності.

Зміст дисертаційної роботи повною мірою відповідає заявленій темі, вирізняється внутрішньою логічною узгодженістю, структурною завершеністю та інтегрованим підходом до аналізу досліджуваного феномену. Матеріал викладено послідовно, аргументовано й науково коректно, що свідчить про належний рівень наукової культури та методологічної грамотності здобувачки. Оформлення роботи виконано відповідно до чинних нормативних вимог, що забезпечує її відповідність стандартам підготовки дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

У *першому розділі* дисертаційної роботи презентовано теоретичні засади дослідження психоемоційного стану жінок зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану. Здійснено науковий аналіз

воєнного стану як джерела кризових переживань і порушень психічного здоров'я, розкрито особливості впливу війни на психоемоційний стан особистості та окреслено специфіку емоційних переживань жінок, які мають статус внутрішньо переміщених осіб. Узагальнено теоретичні підходи до розуміння досліджуваної проблематики, що дозволило сформулювати концептуальне підґрунтя для подальшого емпіричного вивчення.

У *другому розділі* здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей переживання подій війни українськими жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи. Представлено організацію та методичне забезпечення дослідження, охарактеризовано вибірку, етапи та інструментарій його проведення. Проаналізовано результати емпіричного вивчення психоемоційного стану та особливостей переживання воєнних подій жінками, які були вимушено переміщені в межах України, а також тими, хто виїхав за її межі. Окремо здійснено порівняльний аналіз отриманих даних, що дозволило виявити спільні тенденції та специфічні відмінності у психологічному реагуванні залежно від умов проживання.

Третій розділ присвячено теоретико-прикладному обґрунтуванню та практичній реалізації системи кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні. Розкрито психологічні технології та методи кризового втручання, визначено специфіку надання психологічної допомоги зазначеній категорії осіб з урахуванням їхніх психоемоційних особливостей та умов життєдіяльності. Представлено авторську програму кризової психологічної підтримки та здійснено аналіз результатів оцінки її ефективності, що засвідчує позитивну динаміку психоемоційного стану респонденток.

У загальних висновках дисертаційної роботи узагальнено основні результати теоретичного та емпіричного дослідження, що підтверджують досягнення поставленої мети та повне виконання визначених завдань. Обґрунтовано ефективність авторської програми кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, а також доведено значущість використання щоденника саморефлексії як інноваційного психотехнологічного інструменту, що сприяє стабілізації психоемоційного стану, розвитку емоційної усвідомленості та активізації внутрішніх ресурсів.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Гаман Ірини Геннадіївни, слід водночас зауважити на наявності окремих положень, що можуть бути предметом наукової дискусії та потребують додаткового уточнення. На думку рецензента, низка аспектів, безпосередньо пов'язаних із темою та предметом дослідження, потребує більш розгорнутої аргументації й конкретизації, що доцільно висвітлити під час прилюдного захисту.

1. Варто відзначити, що в підрозділі 2.1 дисертанткою вдало виокремлено компоненти дослідження психологічних особливостей

переживання подій війни українськими жінками зі статусом тимчасово переміщеної особи – когнітивний, емотивний, поведінковий. Поряд з цим, фокус уваги здобувачки переважно спрямовано на психоемоційні прояви цих переживань, тоді як поведінкові реакції висвітлено недостатньо ґрунтовно.

2. Викликає науковий інтерес розроблена Іриною Геннадіївною авторська програма кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи, яка виявилася ефективною, однак, на нашу думку, потребує додаткової узгодженості її змістове наповнення із попередньо визначеними компонентами (когнітивним, емотивним та поведінковим).

3. Позитивно оцінюючи практичну спрямованість дисертаційного дослідження, слід зазначити, що перспективним напрямом подальших наукових праць може бути вивчення впливу корекційної програми на жінок, які виїхали за межі України. Тобто дискусійним залишається питання включення жінок-емігранток до контрольної групи і, як наслідок, не з'ясовність впливу заходів корекційної програми на цю категорію переселенок.

Викладені зауваження мають рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи. Вони можуть слугувати основою для наукової дискусії під час прилюдного захисту, а також окреслюють перспективні напрями подальших досліджень здобувачки та поглиблення вивчення відповідної проблематики.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Під час аналізу дисертаційної роботи та наукових публікацій Гаман І.Г. порушень принципів академічної доброчесності не встановлено. Робота містить результати самостійних наукових досліджень, теоретичних узагальнень та емпіричних напрацювань авторки. Використані положення, ідеї та фрагменти наукових праць інших дослідників належним чином оформлені з відповідними бібліографічними посиланнями. Це засвідчує дотримання здобувачкою етичних норм наукової діяльності та вимог академічної доброчесності.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Гаман Ірини Геннадіївни на тему: «Особливості кризової психологічної допомоги жінкам зі статусом тимчасово переміщеної особи в умовах воєнного стану в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку психології. За науковою та практичною значущістю здобутих результатів відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою КМУ від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами № 507 від 03 травня 2024 року), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення

дисертації» (зі змінами № 759 від 31 травня 2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова КМУ від 12 січня 2022 р. № 44), зі змінами № 502 від 19 травня 2023 р.), а її авторка – Гаман Ірина Геннадіївна – за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент:

головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем управління правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження
навчально-наукового інституту післядипломної освіти
Національної академії внутрішніх справ
доктор психологічних наук, доцент

 Вікторія ГАЛЬЧЕНКО
